

På vej tilbage til UCL!

Egentlig er jeg jo gået på pension, men jeg forventer snart at få mit nøglekort til UCL tilbage. Men hvorfor og hvordan? Mange besøg på Det kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og folkebiblioteket her i Svendborg, har gjort det klart for mig, at det er vanskeligt at arbejde på kanten af forskningsmiljøet uden at have en institution i ryggen. Hvad jeg har savnet er:

- Adgang til biblioteks-baser via WAYF
- Biblioteks-support. En bibliotekar kan jo finde det utroligste
- Adgang til kopimaskine
- Adgang til Eduroam-netværket på forskningsbibliotekerne og ...
- Samtalepartnere

Derfor kontaktede jeg Thomas Illum Hansen, der er leder af **Anvendt Forskning i Pædagogik og Samfund**, ved UCL, og spurgte om jeg kunne få status som ulønnet medarbejder hos ham. Det er ved at falde på plads i disse dage.

Nu er det jo ikke **Anvendt Forskning** jeg arbejder med, men skolehistorie, og mit arbejde ligger i forlængelsen af de to nyhedsbreve fra september 23 og juni 24. Det er selvfølgelig den grundtvig-koldske skoletradition – skole nedefra – der igen har fået tag i mig.

Helt konkret starter historien på [Friskolearkivet i Ollerup](#), hvor jeg faldt over *Dansk Kirketidende*¹ fra 1849-50, det tidspunkt, hvor Kold arbejder med teksten til sit eneste skriftlige arbejde *Sandhed og Virkelighed*, der i 1877 bliver udgivet af Harald Holm under titlen: *Om Børneskolen*.

Der var ikke spor efter Kold i Dansk Kirketidende, men skoledebatten var bestemt til stede, med spændende artikler af [Th. Fenger](#), [L.C. Müller](#) og [C.L. Børresen](#), samt lange referater fra præstekonventer, hvor det minsandten også var skolen, der var på dagsordenen. Dette er måske ikke så overraskende, for skolen var nu engang et barn af kirken, og forholdet mellem kirke og skole var tæt. Men med Grundloven af 5. juni 1849, var kirken ikke længere en stats-, men en folkekirke, og der var blevet religionsfrihed. Det behøvede vel ikke betyde noget for forholdet imellem skole og kirke eller ...

Noget af det første, der slog mig, var Fengers brug af begrebet **Folkeskole**, en betegnelse, der først blev et officielt begreb omkring år 1900. Progressive kræfter talte her, samtidig med folke-styrets indførelse, om en folke-skole, og altså en helt ny skole til afløsning for det flerstrengede skolesystem fra 1814 med separate skolelove for henholdsvis landbefolkningen (almuen), købstæderne og København. Ja – »Noget nyt der er i gære, det selv tosser kan forstå.«

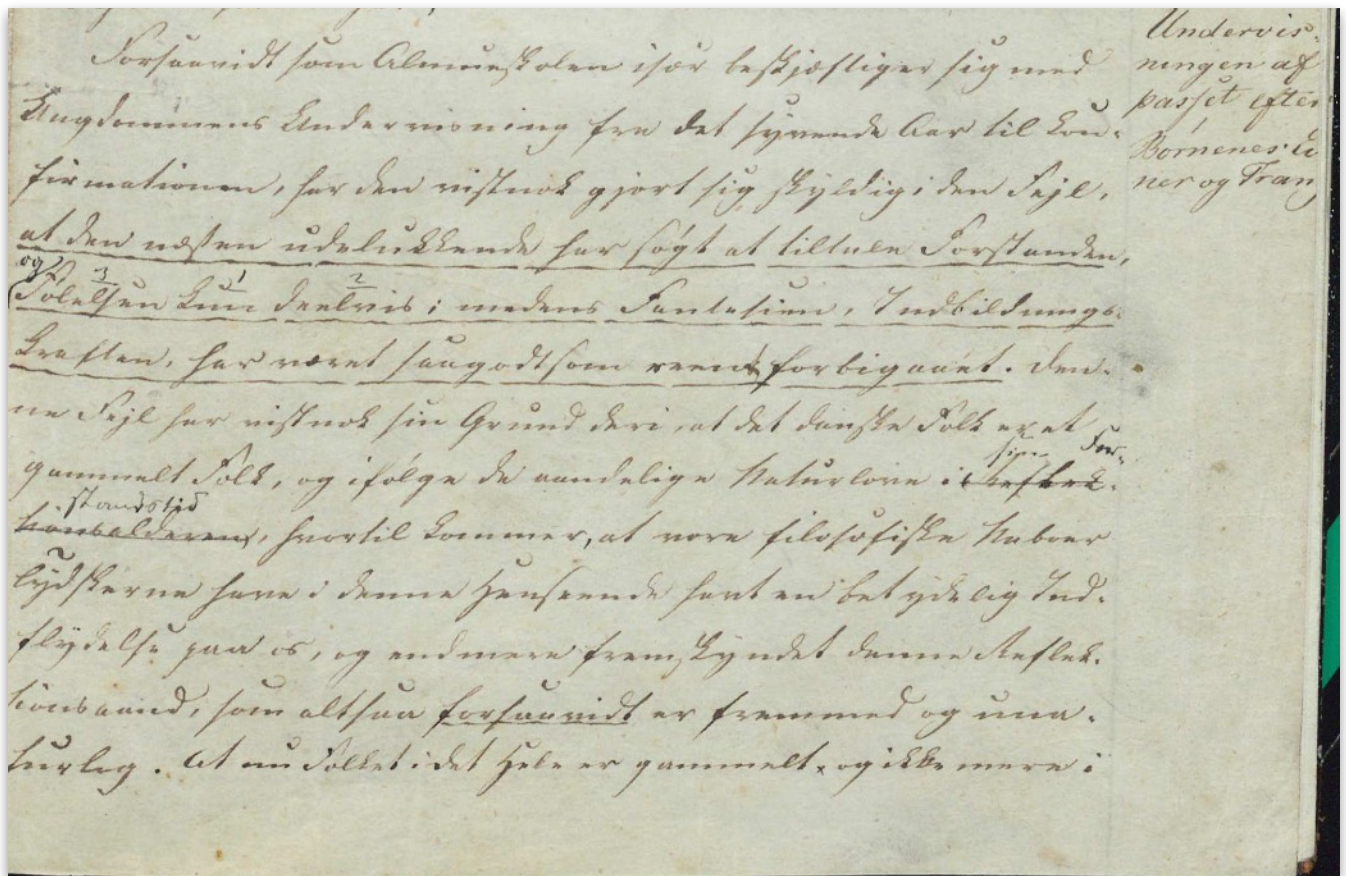
I april og maj begyndte jeg så at lede efter materiale om skoledebatten ved folkestyrets indførelse og faldt bl.a. over Ning de Coninck-Smiths artikel *At give Gud hvad Guds er og Keiseren hvad Keiserens er*«: 1850'ernes danske skolelovgivning og den offentlige debat om almueskolen samt flere bøger af præsten Christian Ludvig Børresen, der omhandlede forholdene i almueskolen. Der var nok at grave sig ned i, men jeg startede alligevel med Kold.

Et af de spørgsmål der ofte har strejft mig var, om den tekst vi kender som *Om Børneskolen* også er identisk med Kolds eget skrift. Hvis man finder bogen på [Friskolernes hjemmeside](#), så er der tale om en udgave, der er: "Let forkortet og sproglig bearbejdet af Lars Skriver Svendsen". Denne udgave blev første gang blev trykt som føljeton i Friskolebladet i 1977.

Men de andre udgaver, Harald Holms fra 1877 og Skovrups fra 1944, er det Kolds egne ord? Altså måtte jeg på Rigsarkivet og have fat på Kolds arkiv.

Det første afsnit af skriftet er ikke medtaget i Lars Skriver Svendsens udgave, så derfor springer jeg det over i denne sammenhæng og ser på resten af manuskriptets første side:

¹ I dag *Grundtvigsk Tidende*.

Transskription af manuskriptet:

For saa vidt som Almueskolen især beskæftiger sig med Ungdommens Undervisning fra det syvende Aar til konfirmationen, har den vist nok gjort sig skyldig i den Fejl, at den næsten udelukkende har søgt at tiltale Forstanden,

og) 3) 1) 2)

Følelsen kun delvis; medens Fantasien, Indbildningskraften, har været saa godt som rent forbigaaet. Denne Fejl har vistnok sin Grund deri, at det danske Folk er et

sin For-

Gammelt Folk, og ifølge de aadelige Naturlove i (efter standstid

forholdene), hvortil kommer, at vore filosofiske Naboer Tyskerne have i denne Henseende haft en betydelig Indflydelse paa os og end mere fremskyndet denne Reflektionsaand, som altsaa forsaavidt er fremmed og unaturlig.

Undervisningen af passet efter Børnenes Evner og Trang

Det første spørgsmål der rejser sig, er om rettelserne er Kolds egne eller eventuelt Harald Holms, og først indsat da han sendte manuskriptet til trykkeren? Blækket, der er brugt ved rettelserne er anderledes end det, der er brugt til brødteksten, men man kan jo løbe tør for blæk, eller bevidst vælge en anden blæk og lidt tyndere pen til rettelserne, således at de står klart frem. Mit generelle indtryk når jeg ser ned over siderne er imidlertid, at det er rettelser, der er foretaget i forbindelse med selve skriveprocessen. De to rettelser ovenfor giver i hvert fald et mere mundret sprog – og Kold var mundtlig!

Første udgivelse ved Harald Holm, 1877

Undervisningen afpasset efter børnenes evner og trang.

For så vidt som almueskolen især beskæftiger sig med ungdommens undervisning fra det syvende år til konfirmationen, har den vist nok gjort sig skyldig i den fejl, at den næsten udelukkende har søgt at tiltale forstanden

og kun delvis følelsen; medens fantasien, indbildningskraften, har været så godt som rent forbigået. Denne fejl har vist nok sin grund deri, at det danske folk er et gammelt folk, og i følge de åndelige naturlove i sin forstandstid, hvortil kommer, at vore filosofiske naboer, Tyskerne, have i denne henseende haft en betydelig indflydelse på os og end mere fremskyndet denne refleksionsånd, som altså for så vidt er fremmed og unaturlig.

Det første der falder mig i øjnene er, at bogen er sat med latinske bogstaver. At jeg finder det påfaldende skyldes nok, at jeg de sidste måneder næsten udelukkende har læst fraktur-skrift – altså gotiske bogstaver. Dernæst benytter Holm bolle-å og undlader stort begyndelsesbogstav i navneordene, ændringer der ellers først bliver almindelige efter en retstavningsreform i 1948 – 71 år senere. Det er imidlertid ikke så mærkeligt, at Harald Holm skriver sådan, for han var som mange i de grundtvigske miljøer præget af en skandinavisme og ønskede, at sproget lagde afstand til det tyske og nærmede sig svensk og norsk.

Men tekstens indhold følger Kolds manuskript. Hvad Kold har understreget, er i den trykte tekst spærret, og den eneste rettelse er ordet *forsaavidt*, der er hos Holm er blevet til *for så vidt*.

Tredje udgivelse ved Ejner Skovrup 1944²

UNDERSVINGEN AFPASSET EFTER BØRNEENS EVNER OG TRANG

For saa vidt som Almueskolen især beskæftiger sig med Ungdommens Undervisning fra det syvende Aar til Konfirmationen, har den vist nok gjort sig skyldig i den Fejl, at den næsten udelukkende har søgt at tiltale Forstanden og kun delvis Følelsen; medens Fantasien, Indbildningskraften, har været saa godt som rent forbigaaet. Denne Fejl har vist nok sin Grund deri, at det danske Folk er et gammelt Folk, og i Følge de aandelige Naturlove i sin Forstandstid, hvortil kommer, at vore filosofiske Naboer, Tyskerne, have i denne Henseende haft en betydelig Indflydelse paa os og end mere fremskyndet denne Refleksions Aand, som altsaa for saa vidt er fremmed og unaturlig. At nu Folket i

Om Skovrup har haft fat i Kolds egen tekst, eller blot tilpasset Holms til den autoriserede retstavning, kan ikke afgøres med sikkerhed. Skovrups indledning lyder: "Om Børneskolen, er en efterladt Afhandling af Kristen Mikkelsen Kold, udgiven af Harald Holm, 1877, er Kolds eneste skriftlige arbejde; det er fuldført den 30. December 1850."

Denne formulering får mig til at antage, at Skovrup ikke har set manuskriptet, men blot ændret teksten i forhold til gældende retstavning.

Fjerde udgivelse ved Lars Skriver Svendsen

Børneskolen har gjort sig skyldig i den fejl, at den næsten udelukkende har søgt at tale til *forstanden* og kun delvis til *følelsen*, mens *fantasi*, indbildningskraften, har været så godt som helt forbigået.

Denne fejl har sikkert sin grund deri, at det danske folk er et gammelt folk, og ifølge de åndelige naturlove er i sin *forstandstid*. Hertil kommer, at vore filosofiske naboer, tyskerne, i denne henseende har haft en betydelig indflydelse på os, og endog har fremskyndet denne refleksionsånd, som altså for så vidt er fremmed og unaturlig. At nu folket i det hele er

Overskriften er med, men er sat meget større og hen over to spalter, hvorfor jeg ikke har medtaget den her. Lars Skriver ønsker at revitalisere teksten, hvorfor han heller ikke bibeholder den samlede fremhævelse, men kun kursiverer *forstanden*, *følelsen* og *fantasi*, så han kan vise en sammenhæng ved at skrive *forstandstid*. På samme måde gør han sproget mere flydende ved at indføre en bindestreg i *refleksions-ånd*. Det er efter min mening lykkedes at gøre teksten forståelig, uden at tilføje et større noteapparat.

² Svend Emborg har udgivet skriftet i 1927, dette er jeg endnu ikke i besiddelse af.

Så vidt så godt, men noget af det jeg nok vil se på, er netop det som Lars Skriver undgik; et noteapparat, der bl.a. skal gå i dybden med begreber som forstand, følelse og indbildningskraft/fantasi ud fra en koldsk 1850-baggrund.

Hvorfor satte den ellers ikke-skrivende Christen Kold sig hen og skrev en afhandling om børneundervisning i 1850? Han lod sig overtale til det af sognepræsten Wilhelm Birkedal i Ryslinge, hvis børn han underviste, og hvor han holdt højskolemøder om aftenen. Kold havde på det tidspunkt et ønske om at starte sin egen skole for den konfirmerede ungdom, en skole efter skolengangens ophør – den første efterskole. Den slags koster penge og alt hvad Kold

havde var 500 Rigsbankdaler. Men Birkedal henledte hans opmærksomhed på en annonce. Hvis han kunne beskrive sin ide og sætte den i forbindelse med *de forandrede Forhold i vort Fædreland*, så kunne han måske forøge sin formue med yderligere 200 Rbd.

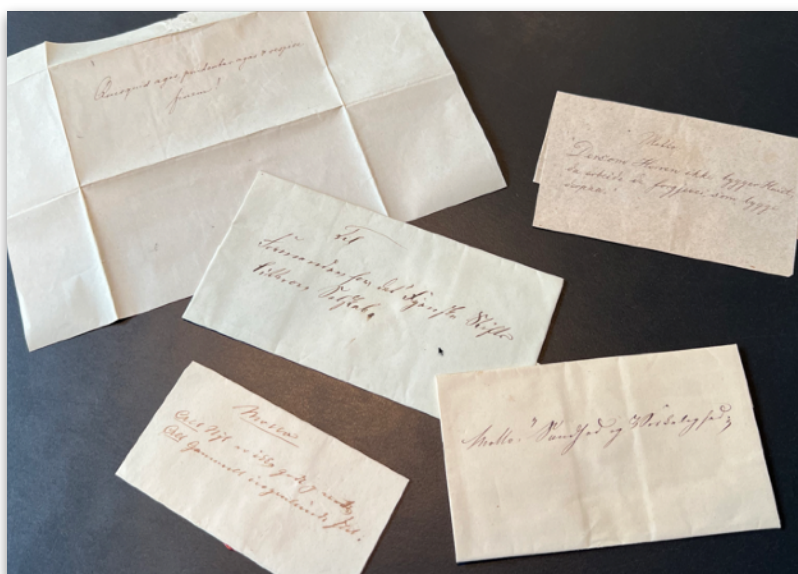
Foruden Kold, så vidste vi, at C.L. Børresen også havde indsendt en afhandling. Ingen vandt de 200 Rbd., men Børresens afhandling var så interessant, at selskabet gav et bidrag til udgivelsen. Men hvor mange og hvem, der havde indsendt har man ikke vidst. Jeg vidste imidlertid, at selskabets bedømmelser af de indsendte afhandlinger lå i Fyens Stifts litterære Selskabs arkiv, for der havde Birte Fahnøe Lund og jeg fundet det i forbindelse med vores arbejde med bogen *Frihed i tanke og handling*, som udkom i 2002 – 150 året for Kolds skole i Dalby nord for Kerteminde. Så tilbage til Rigsarkivet for at lede.

Bedømmelserne lå der selvfølgelig endnu.

Der var indleveret fem afhandlinger, men forfatterne var skjult bag de mottoer de havde givet deres afhandlinger. Men lige efter bedømmelseskomiteens betænkning lå noget mere! Fem kuverter, hvoraf de fire var forseglede og på forsiderne stod de fem mottoer, under hvilke afhandlingerne var indleveret. Den åbne var Børresens!

Jeg fandt et billede af annoncen, og tog det samt de fem kuverter med op til den arkivar, der havde vagten i læsesalen.

»Der står et navn i hver af disse kuverter, og i denne her, der bærer mottoet "Sandhed og Virkelighed" regner jeg med, at der står Christen Kold. Nu har de navne været hemmelige i 174 år, var det ikke på tide, at de blev åbnet?«. Jo, det kunne hun godt se, men hun blev nødt til at spørge en overordnet. Hun fik lov! Og så blev de afsløret:

Nr 1: *Alt nyt er ikke godt og sandt, alt gammelt ingenlunde slet.* Poul Palmer, lærer ved Gaaser skole ved Aalborg

Nr 2: *Dersom Herren ikke bygger Huset, da arbejde de forgjeves, som bygge derpaa.* Kirkesanger og Skolelærer Simon Christian Nielsen Skads Sogn pr. Varde

Nr 3: *Sandhed og Virkelighed.* C. Kold, Ryslinge.

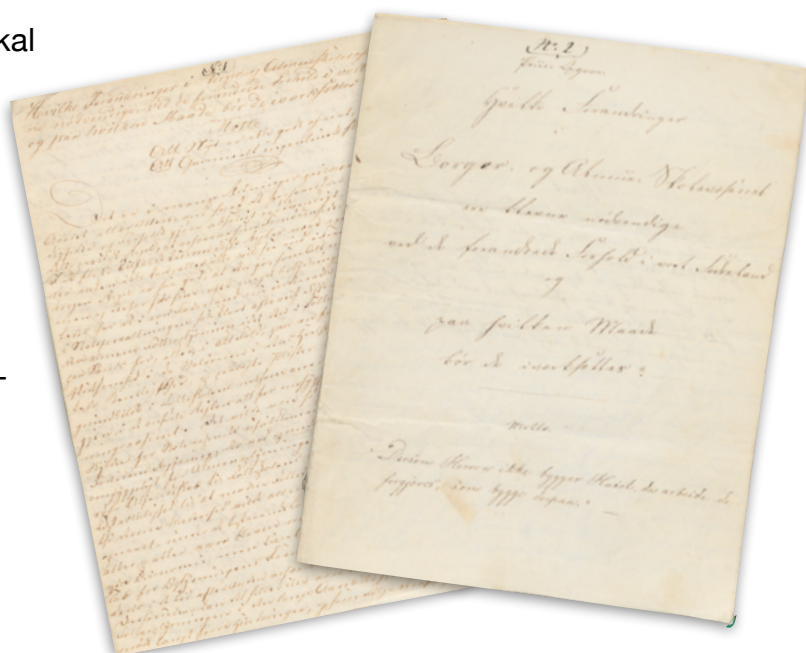
Nr 4: *Naar det gjælder Sandhedens høieste Interesser er det vanskeligt at sige Alt hvad man bør, og ikke mere end man tør.* Skolelærer Jens Andersen Bering i Viby ved Aarhus.

Nr. 5: *Quicquid agis, prudenter agas et respice finem!*³ C.L. Børresen.

Så havde jeg altså alle fem navne, Kolds og Børresens værker var udgivet, og Andersen Bering, havde i 1849 udgivet bogen *Betragtninger og Forslag angaaende det lavere Undervisningsvæsens Forbedring, tilegnet det danske Folk*, lige som han i 1853 udgav *Bemærkninger og Ændringsforslag til Hr. Etatsraad Professof Madvigs Udkast til Lov om Almueskolevæsenet udenfor Kjøbenhavn*, så hans holdning til skolespørgsmålet i brydningstiden omkring folkestyrets indførelse kan man også læse sig til.

Det havde været en god dag i Rigsarkivet, men der var mere endnu, for sammen med de fem kuverter, lå yderligere to dokumenter: *Alt nyt er ikke godt og sandt, alt gammelt ingenlunde slet* og *Dersom Herren ikke bygger Huset, da arbejde de forgjeves, som bygge derpaa* – Poul Palmers og Simon Christians Nielsens afhandlinger! **Det havde faktisk været en RIGTIG god dag på Rigsarkivet!**

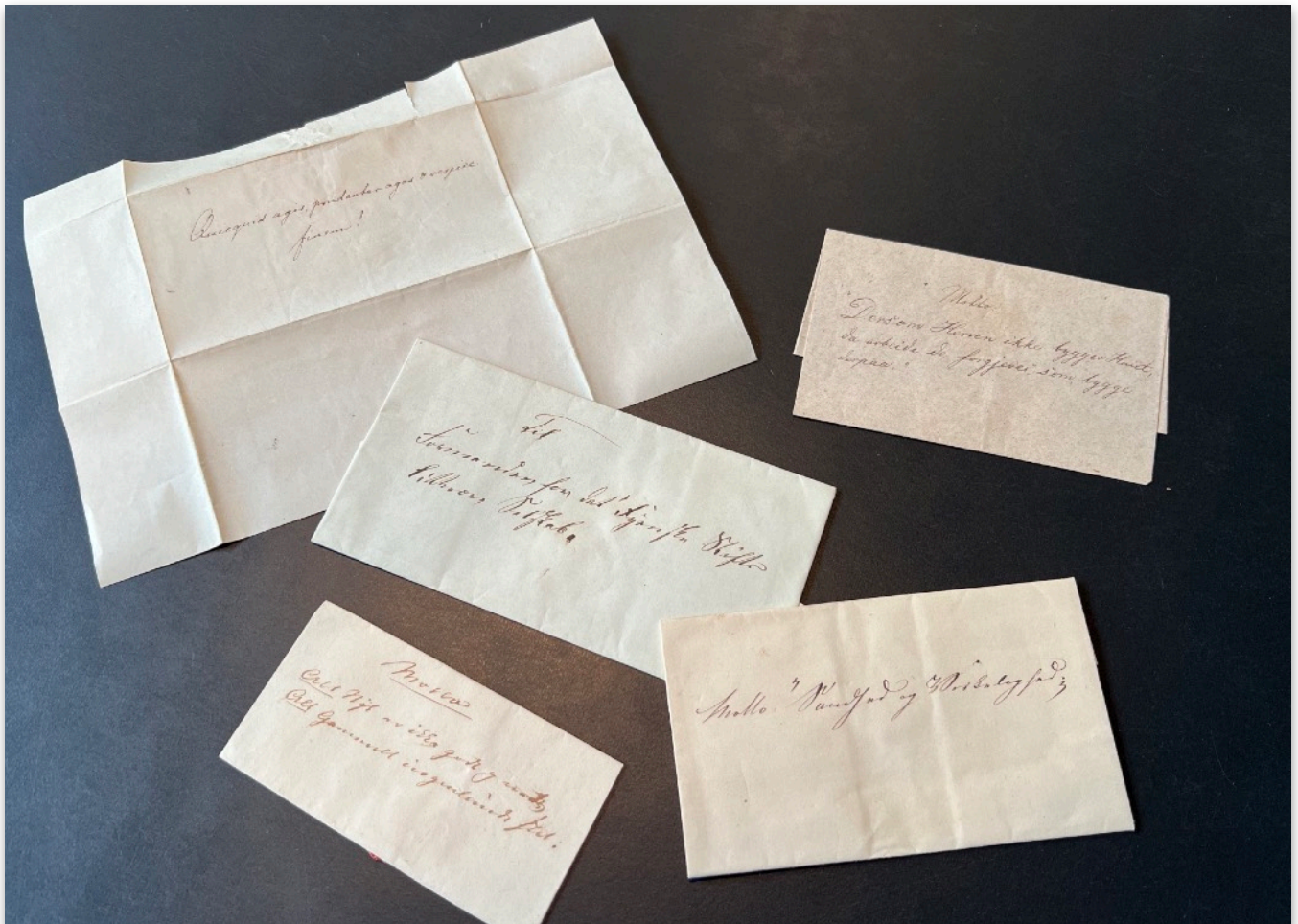
Og hvad så nu? De to manuskripter skal transkriberes. Der findes et system, [Transkribus](#), der ved hjælp af maskinlæring og kunstig intelligens, kan læse gotisk håndskrift, men desværre har computeren ikke lært netop disse to håndskrifter, jeg forstår i hvert fald ikke meget af det, den sender tilbage til mig. Jeg må vist håbe på at komme ud og fortælle om alt dette, så jeg kan tjene til lidt transkriberingshjælp.

³ Hvad du end gør, saa gør det med Kløgt og med Maalet for Øje.

Referencer

- Bering, J. A. (1849). *Betragtninger og Forslag angaaende det lavere Underviisningsvæsens Forbedring, tilegnet det danske Folk.*
- Bering, J. A. (1853). *Bemærkninger og Ændringsforslag til Hr. Etatsraad Professo Madvigs Udkast til Lov om Almueskolevæsenet udenfor Kjøbenhavn.* Brøchner.
- Børresen, C. L. (1851). *Om de nødvendige Forandringer i Borger og Almue-Skolevæsenet: Foranlediget ved en Priisopgave fra Fyens Stifts literaire Selskab.* Steen.
- Coninck-Smith, N. de. (1985). »At give Gud hvad Guds er og Keiseren hvad Keiserens er«: 1850'ernes danske skolelovgivning og den offentlige debat om almueskolen. *Historisk tidsskrift*, 85/1985(85), 240–257. <https://tidsskrift.dk/historisktidsskrift/article/view/52765/69983>
- Kold, C. & Holm, H. (1877). *Om Børneskolen en efterladt afhandling.* Karl Schönbergs Forlag. https://www.kb.dk/e-mat/dod/130022842375_color.pdf
- Kold, C. & Skovrup, E. (1944). *Kolds skoletanker* (2. udg.). Dansk Friskoleforening.

[En lille film om de fundne dokumenter kan ses her.](#) Jeg kom til at sige noget forkert, men det er selvfølgelig blot for at skærpe din opmærksomhed. 😬

[Committee-Betænkningen angående Priisopgave fra Fyens Stifts literære Selskab](#) Transkriberet v.h.j.a. Transkribus og korrekturlæst efter bedste evne.